

**Куян И. А. Народный суверенитет как ценностная конституционно-правовая основа евроинтеграционных устремлений Украины**

Статья посвящена исследованию ценностной конституционной основы евроинтеграционных процессов Украины и ее обеспечению в конституционном законодательстве Украины. В качестве ведущего ценностного ориентира, логического закона и философского постулата демократического правового государства рассматривается принцип народного суверенитета. Этот принцип, по мнению автора, есть социальная и конституционная (конституционно-правовая) ценность. Обосновывается ключевое значение и приоритетная роль принципа народного суверенитета в процессе дальнейшей интеграции Украины в европейское сообщество. Под таким углом зрения проведен анализ основных положений учредительных договоров Европейского Союза и Украины. Доказывается, что учредительная функция народного суверенитета (как идеи и конституционного принципа) абсолютно коррелируется с целью и ценностями ЕС и его государств-членов. Подчеркивается необходимость усовершенствования конституционного законодательства Украины с целью обеспечения народного суверенитета как ценностной конституционно-правовой основы евроинтеграционного развития Украины.

*Ключевые слова:* народный суверенитет, конституционные ценности, европейская межгосударственная интеграция, конституционно-правовое обеспечение евроинтеграционных процессов.

**Kuian I. Popular sovereignty as a value constitutional and legal basis of European integration aspirations of Ukraine**

The article is dedicated to the research of the value constitutional basis of European integration processes in Ukraine and its ensuring in Ukrainian constitutional law. The author considers the principle of popular sovereignty to be a leading value guideline, logical law and philosophical tenet of democratic and constitutional state. This principle is viewed as a social and constitutional (constitutional and legal) value. Proved is the primary role and key meaning of the popular sovereignty principle in the further integration of Ukraine into the European Community. Within this framework the author analyzes the main regulations of the EU constitutive treaties and Ukrainian constitutional law in force. It is proved that the constitutive function of the popular sovereignty (being the idea and the constitutional principle) correlates completely with the purpose and values of the European Union and its Member States. Emphasized is the necessity of improving Ukrainian constitutional law in force in the course of ensuring the principle of popular sovereignty as the value constitutional and legal basis of European integration processes in Ukraine.

*Key words:* popular sovereignty, constitutional values, European interstate integration, constitutional and legal ensuring of European integration processes.

УДК 342.372.17

*Віктор Валерійович Ладиченко,  
завідувач кафедри міжнародного права  
та порівняльного правознавства  
Національного університету біоресурсів  
і природокористування України,  
доктор юридичних наук, професор*

## ПРАВО ЛЮДИНИ НА ПИТНУ ВОДУ

В умовах виснаження ресурсів питної води, все більшого перетворення її в дефіцитний товар і передачі частини водних ресурсів у користування приватних і юридичних осіб на основі концесійних угод стає актуальним показати, наскільки людство готове адекватно забезпечити право кожної людини на доступ до питної води і яким чином всі аспекти, пов'язані з забезпеченням цього права, реалізуються сучасним міжнародним правом і національним законодавством, у тому числі Україну.

Останні наукові оцінки свідчать про те, що зміна клімату на 20 % підсилює нестачу води у світі. На сьогодні 1,5 млрд людей позбавлені доступу до питної води. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі — ВООЗ), 80 % захворювань передається через заражену воду. Прогноз підтверджує, що проблема доступу до питної води в майбутньому буде погіршуватися. Грунтові води є найбільшим джерелом питної води на планеті. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (далі — ОЕСР), ґрунтові води забезпечують потреби в питній воді на 75 % [1].

З Доповіді Організації Об'єднаних Націй «Про стан водних ресурсів світу» випливає, що тільки 2,53 % від загальної кількості води є прісною, тоді як інша її частина — солоні води. Приблизно 2/3 прісної води міститься у льодовиках і постійному сніговому покриві. Крім доступної прісної води в озерах, річках і водоносних горизонтах, штучне зберігання у резервуарах додає ще 8 000 куб. км. Водні ресурси є відновлюваними за винятком деяких ґрунтових вод. Люди відбирають 8 % сукупного річного обсягу відновлюваної прісної води, привласнюють 26 % сумарного обсягу річного випаровування і 54 % доступного стоку [2].

Зі збільшенням населення зростає потреба в питній воді. Таким чином, вода для будь-якого використання стає все більш рідкісним ресурсом.

Загалом проблема прав людини достатньо тривалий проміжок часу була у центрі уваги представників юридичної науки. Зокрема, проблемам прав людини, їх ознакам, механізмам реалізації та захисту присвятили свої праці як спеціалісти з загальної теорії держави і права (С. Алексєєв, С. Болдирев, С. Бобровник, А. Дерипаско, В. Копейчиков, Р. Ляшенко, М. Матузов, О. Міцкевич, В. Нерсесянц, Н. Пархоменко, П. Рабінович, О. Рогова, О. Скакун, М. Цвік та ін.), так і галузевих юридичних дисциплін (В. Буткевич, О. Буткевич, А. Головастікова, О. Домбровська, О. Іоффе, О. Копиленко, Л. Красавчикова, М. Малєйна, О. Мірошніченко, В. Погорілко, Р. Стефанчук, А. Соловйов, Ю. Фрицький, Ю. Шемшученко та ін.).

Різноманітні аспекти прав людини продовжують привертати увагу багатьох учених, а наукові уявлення про право людини на питну воду й надалі доповнюються здобутками як теорії держави і права, так і галузевих юридичних наук. Проте досі залишається невизначеною ціла низка питань, пов'язаних із розумінням сутності та змісту цього права, його гарантій та нормативного закріплення.

Метою статті є з'ясування сутності та юридичної природи права людини на питну воду, його місця в системі інших прав людини, а також аналіз системи гарантій, що забезпечують реалізацію та захист цього права.

Відповідно до міжнародного права кожна людина має однакові права на основі принципу рівності. Рівень доступу будь-якої людини до питної води багато в чому залежить від того, як тлумачиться це право.

На нашу думку, право людини на питну воду входить до категорії природних прав.

Якщо не погодитися з цим висновком, і віднести це право до категорії позитивних прав, то ступінь доступу до питної води цілком залежатиме від держави, особливо в умовах обмеження ресурсів води.

У доктрині міжнародного права існує дві точки зору щодо права на доступ до питної води:

1. Право на доступ до води спрямоване на забезпечення кожній людині мінімальної кількості води хорошої якості, якої було б достатньо для неї, тобто яке дозволило б людині задовольнити насущні потреби (угамування спраги, приготування їжі та підтримання гігієни), а також забезпечити виробництво продуктів харчування для особистого споживання;

2. Це право тісно пов'язане з іншими правами людини, зокрема, економічними, соціальними і культурними.

Розглядаючи право людини на питну воду в класифікації прав людини, слід зазначити різні підходи до класифікації прав.

Найбільш поширеним критерієм класифікації прав і свобод людини та громадянина є саме їх зміст, який залежить від виду благ, що лежать в їх основі, а також від виду життєвих потреб і законних інтересів особистості. Відповідно до цього підходу права і свободи традиційно діляться на особисті, політичні, соціально-економічні та культурні. У цій класифікації право на життя відносять до особистих прав [3, с. 256].

І. Бородін пропонує класифікувати права та свободи людини і громадянина на основі характеру суспільних відносин, які вони відображають, і предмета правового регулювання таким чином: громадянські права (у тому числі право на життя); політичні права; соціально-економічні; право на екологічну безпеку; культурні права [4, с. 33].

Не менш розповсюдженим є поділ прав і свобод людини та громадянина залежно від спрямованості потреб особи щодо сфери суспільних відносин. Так, розрізняють: фізичні права (у тому числі право на життя); особисті права, культурні права; економічні права; політичні права [5, с. 144]. У такій класифікації життя розуміється як суто біологічний процес, а право на життя — як можливості для задоволення потреб фізичного існування.

Звертаємо увагу, що існують розбіжності у розумінні місця права на життя у системі прав людини. Так, одна група дослідників піддає критиці концепцію ієрархії прав людини, вважаючи, що всі права людини є рівноцінними для її існування [3, с. 257]. Інша група дослідників відводить певним правам людини пріоритетну роль. Зокрема, П. Рабінович наголошує на тому, що послідовність викладу прав людини не повинна бути довільною та випадковою, вона має так чи інакше зважати на певну нерівнозначність прав людини і відображати її [6, с. 15].

На нашу думку, право людини на питну воду можна розглядати як фізичне право людини, тобто таке, без якого неможливе людське існування. До відповідного переліку прав слід віднести право на життя, право на їжу (продовольство), право на питну воду.

У цьому випадку право на доступ до питної води впливає з поняття «їжа», бо вона включає в себе не тільки якісне продовольство, а й якісну, а отже, чисту, питну воду.

Вважаємо за можливе запропонувати таке визначення права людини на питну воду. Право людини на питну воду — це передбачені правом можливості людини на щоденне споживання необхідної кількості води належної якості. Таким чином, пропонуємо закріпити у праві можливість людини вживати воду для пиття і використовувати її для інших біологічних потреб.

Важливим для права людини на питну воду є правові можливості вживати воду відповідної якості.

Європейський Союз (далі — ЄС) приділяє велику увагу питанням контролю за якістю питної води. Одним із перших документів у цій сфері була Директива Ради ЄС 75/440/ЄЕС від 16 червня 1975 р. стосовно вимог до якості поверхневих вод, призначених для забору питної води в державах — членах ЄС. Основні цілі, задля досягнення яких була прийнята Директива: необхідність скорочення забруднення води та захист проти майбутнього погіршення; необхідність захисту охорони здоров'я, здійснення нагляду за поверхневими водами, проведення очистки питної вод; у зв'язку із новими технічними та науковими знаннями необхідність розгляду нових параметрів, що визначають якість поверхневих вод, використовуваних для споживання питної води; необхідність створення нових законів, завдяки яким буде досягнуто основну ціль, а саме — захист навколишнього природного середовища та вдосконалення якості життя.

На сьогодні основним документом, що регулює питання якості питної води, є Директива Ради 98/83/ЄС «Про якість води, призначеної для споживання людиною» від 3 листопада 1998 р.

Ключова мета Директиви полягає в захисті здоров'я людини від несприятливої дії забрудненої води. Вона застосовується до всіх вод, призначених для людського вжитку, у тому числі до вод, використовуваних при виробництві і збуті харчових продуктів. Основними інструментами управління якістю питної води є встановлення стандартів і визначення вимог до ретельного моніторингу.

Директива Ради 98/83/ЄС встановлює стандарти для низки мікробіологічних і хімічних параметрів. Крани — члени ЄС вправі включати додаткові параметри або використовувати вищі стандарти, але не нижчі тих, що встановлені цією Директивою.

Держави — члени ЄС повинні здійснювати моніторинг якості питної води і робити заходи, щоб забезпечити її відповідність мінімальним стандартам якості. Стандарти якості повинні дотримуватися у точці використання, тобто у водопровідних кранах. Результати моніторингу повідомляються Комісії регулярно, а інформація за якістю питної води має бути доступна для громадськості.

У Директиві Ради 98/83/ЄС перелік обов'язкових для контролю параметрів скорочено з 66 до 48, залишено тільки показники для найпоширеніших речовин, які можуть міститися у питній

воді. При цьому граничні значення багатьох із них підвищені. Перелік критеріїв безпеки складається із чотирьох груп: мікробіологічні; хімічні; індикаторні; радіаційні.

Один з індикаторних показників — електропровідність води — придатний для автоматизованих систем моніторингу. Він використовується для моніторингу і питної води (Директива 98/83), і джерел прісних вод (Директива 2000/60).

Директива 98/83/ЄС містить ті показники, вплив яких на здоров'я людини доведено. В основу європейських нормативів покладено критерії та нормативи ВООЗ для питної води. Наприклад, за вмістом йоду у питній воді ВООЗ не вказує кількісний показник верхньої межі, оскільки наявних даних із впливу йоду на здоров'я людини недостатньо для того, щоб обмежити його граничний вміст у воді.

Держави — члени ЄС можуть включати додаткові показники безпеки питних вод, тільки якщо вони мають значення для здоров'я на їхній території (ст. 5 Директиви 98/83/ЄС), тобто не повинні вводити не доведені за впливом на здоров'я показники.

Директива 98/83/ЄС встановлює вимогу для держав — членів ЄС провадити контроль якості питної води, що постачається їхнім громадянам у крани всередині приватних і громадських будинків, а не тільки на виході з водопровідних станцій. Також встановлюється необхідність контролювати якість питної води у вмістилищах (цистернах, пляшках тощо) і води, що використовується для виробництва у харчовій промисловості. До питної води, розфасованої у пляшки, встановлюються більш жорсткі вимоги, ніж до водопровідної. Це вказано в окремих статтях Директиви. Але незалежно від способу споживання питної води (з водопровідного крана, пляшки чи цистерни) всі показники безпечності перераховано в одній Директиві 98/83/ЄС.

На води мінеральні природні, натуральні, розфасовані у пляшки, Директива 98/83/ЄС не поширюється.

Для мінеральних натуральних вод є інша Директива 80/777/ЄС. У ній мінеральною натуральною може називатися вода, яка отримана з надр (як і інші мінеральні копалини), але не має лікувальних властивостей. Вона належить до харчових продуктів, і до неї ставляться відповідні вимоги безпечності.

Для лікувальних вод є Директива 65/65. Тобто у кожній європейській директиві чітко вказуються межі, в яких її можна або неможна використовувати. В останньому випадку дається посилання на інші директиви, де регламентуються ті питання, що виходять за межі певної директиви.

Україна також є стороною, що підписала ключові регіональні угоди у природоохоронній сфері, а саме: у 1992 р. — Конвенцію про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (Водна конвенція ЄЕК/ООН); у 1991 р. — Конвенцію про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті; у 1998 р. — Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція), та останню, але не менш важливу, Конвенцію про захист ріки Дунай. ЄС також є учасником усіх цих конвенцій. Ці угоди відіграють важливу роль у забезпеченні належного управління спільними водними ресурсами. Будь-які зусилля, спрямовані на наближення до європейського законодавства та стандартів, мають брати до уваги й ці важливі угоди та конвенції.

Водне законодавство України має достатньо розгалужений і розвинутий вигляд, в якому основним кодифікаційним актом є Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. Іншим спеціальним кодифікаційним актом у цій сфері, що ґрунтується на базових положеннях Водного кодексу України, є Закон України від 10 січня 2002 р. № 2918-III «Про питну воду та питне водопостачання».

Встановлено, що, незважаючи на цілковиту очевидність та наочність потреб людини у питній воді, право на питну воду недостатньо визначено сучасною вітчизняною юридичною наукою. Пізнання його сутності, критеріїв та закономірностей розвитку є достатньо складним завданням, яке ставлять перед собою представники різних наук: біології, фізики, філософії, правознавства тощо. Разом із тим попри наявність великої кількості наукових публікацій з питань якості та безпеки водних ресурсів на сьогодні відсутнє будь-яке універсальне визначення права людини на питну воду, яке задовольнило б вимоги представників сучасного наукового середовища. Проте, якщо формулювання єдиного загальнонаукового підходу до розуміння сутності права людини на

питну воду видається неможливим як через дослідження кожною з наук абсолютно різних аспектів споживання людиною води як багатогранного явища, так і через використання кожною із них власного методологічного інструментарію, то вироблення такого підходу є конче необхідним принаймні у межах юриспруденції.

Встановлено, що й досі у науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «право людини на питну воду». Дефініція досліджуваного права не міститься й у вітчизняних нормативно-правових актах.

### Список використаних джерел

1. *Предварительный доклад подкомиссии по поощрению и защите прав человека. Взаимосвязь между осуществлением экономических, социальных и культурных прав и содействием осуществлению права на доступ к питьевой воде и санитарным услугам* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/world\\_water\\_council/documents\\_old/Programs/Right\\_to\\_Water/Pdf\\_doct/Rus\\_Relationship\\_between\\_the\\_ESCR.pdf](http://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/world_water_council/documents_old/Programs/Right_to_Water/Pdf_doct/Rus_Relationship_between_the_ESCR.pdf).
2. *Доклад ООН о состоянии водных ресурсов мира 2014 года* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.unesco.org/new/ru/media-services/single-view/news/united\\_nations\\_report\\_warns\\_rising\\_energy\\_demand\\_will\\_stress\\_fresh\\_water\\_resources/#.VR0XL44aiSo](http://www.unesco.org/new/ru/media-services/single-view/news/united_nations_report_warns_rising_energy_demand_will_stress_fresh_water_resources/#.VR0XL44aiSo).
3. *Матузов Н. И.* Теория государства и права : курс лекций / Н. И. Матузов, А. В. Малько. — М. : Юрист, 1997. — 672 с.
4. *Бородін І.* Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації / І. Бородін // *Право України*. — 2001. — № 12. — С. 32–35.
5. *Цвік М. В.* Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришин. — Х. : Право, 2002. — 432 с.
6. *Рабінович П. М.* Права людини: загальнотеоретичні засади / П. М. Рабінович // *Проблеми законності: Республіканський міжвідомчий наук. зб.* / відп. ред. В. Я. Тацій. — Х. : Нац. юрид. академія України, 1998. — Вип. 36. — С. 12–25.

#### Ладиченко В. В. Право людини на питну воду

Розглядається право людини на питну воду, його місце в системі прав людини, взаємозв'язок з іншими правами, зокрема правом на продовольство. Право на питну воду віднесено до фундаментальних і невід'ємних прав людини, без яких неможливе фізичне існування людини як біологічного організму. Право людини на питну воду розглядається як передбачені правом можливості людини на щоденне споживання необхідної кількості води належної якості.

*Ключові слова:* права людини, природні права, права та свободи людини і громадянина, право людини на питну воду, якість води.

#### Ладиченко В. В. Право человека на питьевую воду

Рассматривается право человека на питьевую воду, его место в системе прав человека, взаимосвязь с другими правами, в частности правом на продовольствие. Право на питьевую воду отнесено к фундаментальным и неотъемлемым правам человека, без которых невозможно физическое существование человека как биологического организма. Право человека на питьевую воду рассматривается как предусмотренные правом возможности человека на ежедневное потребление необходимого количества воды надлежащего качества.

*Ключевые слова:* права человека, естественные права, права и свободы человека и гражданина, право человека на питьевую воду, качество воды.

#### Ladychenko V. The human right to drinking water

In article considered the human right to drinking water, its place in the system of human rights, the relationship with other rights, particularly the right to food. The right to drinking water is related to the fundamental and inalienable human rights, without which it is impossible to physical existence of man as a biological organism. The human right to drinking water is considered as a possible human right provided for in the daily intake of the required amount of water of adequate quality.

*Key words:* human rights, natural rights, the rights and freedoms of man and citizen, the human right to drinking water, water quality.

## ИНСТИТУТ ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ИНТЕГРАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ЦЕННОСТНАЯ ОСНОВА И РОЛЬ ДЛЯ ГОРОДА

Интеграционные процессы, в которые оказались вовлеченными страны постсоветского пространства, в том числе и Украина, демонстрируют все новые формы, активизируются и принимают геополитический характер. Под их воздействием находятся региональные системы производительных сил (далее — ПС), вынужденные адаптировать свои элементы к обновленным внешним условиям, включая инновационно-интеллектуальную сферу, систему высшего образования и другие звенья пространственной локализации производителей инноваций в территориальном комплексе. Однако сосредоточенный в регионе интеллектуальный потенциал, как правило, игнорируется разработчиками стратегий и программ социально-экономической поддержки.

Результатам интеллектуальной деятельности человека и реализации его права на интеллектуальную собственность (далее — ИС) в производстве и жизни общества посвящено немало исследований [1–4]. При этом особо подчеркивается роль интеллектуальных авторских разработок для создания эффективной системы высшего образования на всех уровнях — от базового (кафедрального) до мега-уровня интегрированности — континент, мир в целом. Традиционно слабо развитым на постсоветском пространстве считается рынок инноваций и технологий, что частично объясняет причины игнорирования этой составляющей ПС региона со стороны разработчиков стратегий, программ и планов социально-экономического обеспечения территорий [5–7]. Еще одной причиной недооценки роли института ИС в развитии регионов выступает отсутствие методик и критериев оценивания интеллектуальных разработок в хозяйственной системе, «зачаточный» уровень защиты авторских и смежных прав, других социально-экономических прав работников интеллектуального труда [8]. Поэтому важной становится унификация подходов к восприятию ИС в период интеграционных изменений.

Целью статьи является обоснование возможности сопоставительного анализа потенциала ИС в период интеграционных преобразований на примере системы высшего образования города.

Системы высшего образования постсоветских государств развиваются от единого корня советской высшей школы и во многом схожи [9–11]. В исследование вошли сведения об интеллектуальных наработках вузов Севастополя, сравниваемые с двумя аналогичными городами — административными центрами России и Украины, сопоставимыми с ним по дате основания (XVIII в.) и основным территориальным параметрам, за исключением промышленного производства и сельского хозяйства — *таблица 1*.

*Таблица 1*

**Характеристика сопоставимости систем высшего образования городов**

| № | Город       | Территория,<br>км <sup>2</sup> | Население,<br>млн чел.* | Всего вузов, ** | Студентов,<br>тыс. чел.*** |
|---|-------------|--------------------------------|-------------------------|-----------------|----------------------------|
| 1 | Севастополь | 864 000                        | 0,38                    | 5 (31)          | 16,4 (30)                  |
| 2 | Украины     | 405 000                        | 0,99                    | 14 (35)         | 107 (90)                   |
| 3 | России      | 491 000                        | 1,35                    | 16 (26)         | 189 (140)                  |

\* По данным за 2010–2012 гг., источник [12].

\*\* В скобках указано общее число вузов по данным [12; 13], включая филиалы, техникумы, колледжи, вузы негосударственной формы собственности.

\*\*\* В скобках указано общее число по данным информресурсов [14; 15].